

Дмитро Наконечний

Перші християни у Месопотамії (із Сирії та Антіохії) з'явилися досить рано, у кінці 1-го ст. Офіційно перські християни стали себе називати халдеями.

У III столітті ця територія була завойована персами. Не дивлячись на те, що Церква тут багатонаціональна, найважливішу роль у ній традиційно виконували ассирійці. Її географічне розташування виявилось причиною того, що вона стала відома як Церква Сходу.

Проте становище християн у Месопотамії суттєво погіршилося після вступу на престол династії Сасанидів (227р.), а ще більш важким воно стало після визнання християнства офіційною релігією у Римській імперії – основній політичній суперниці Персії.

Від 342 р. почалися відверті жорстокі репресії, які коштували життя багатьом тисячам християн. У зв'язку із політичними проблемами, інтенсивні комунікації між перськими християнами та християнами Римської імперії були перервані. Слабкі стосунки підтримувала тільки Едеська школа у Сирії.

У V столітті Церква Сходу тяжіла до радикальної антіохійської формули христології, сформульованої Теодором Мопсуестійським та Несторієм, і відійшла від спілкування з Церквою Візантійської імперії. Частково це було викликано великим впливом несторіан до Персії, бо несторіанську христологію засуджено на Ефеському Соборі (III Вселенський Собор) у 431 році, а імператор Зенон (474-491) вигнав їх із Візантійської імперії.

Коли Едеську школу, за наказом імператора, закрили, більшість її вчителів переселися у Персію. Тому школа у Нісібіді стала спадкоємницею школи в Едесі. За цих умов несторіанство на величезних просторах Персії не мало суперників із християнським корінням. У 499 на Великому Соборі у Ктезифоні воно було проголошено офіційно як домінуюча християнська релігія у Персії.

Одночасно їм доводилося відділяти себе від офіційної Церкви Візантійської імперії, з якою Персія часто воювала. Завдяки цьому вони могли зберігати свою християнську віру і разом з тим не дозволяли запідозрити себе у співпраці з ворожою імперією.

Розрив із грецьким урядом дуже схвально зустріли у Персії, тому несторіани дістали багато прав і можливостей. Запорукою процвітання своїх спільнот вони вважали розташування у місці, де, за переданням, знаходився рай. У рамках Нібідійської школи активно розроблялися не тільки богослов'я, але й риторика, діалектика, медицина. Християни були найосвіченішою частиною перського суспільства. Тому часто можна було бачити християн, які служили при палацах королів та вельмож і були у перших рядах панівного класу.

У 7 ст. панівною релігією у Персії став Іслам. Але несторіани і за цих умов не втратили свого привілейованого становища. У 8 ст. столиця арабського халіфату була перенесена із Дамаску у Багдад, який стає центром не тільки арабського, але всього східного процвітання. Одним із найбільших досягнень несторіан було віртуозне володіння мовами – вони перекладали із арабської та на арабську всі основні тексти (не тільки

богословського змісту). У цей період багдадська освітня традиція та богословська школа несторіан була без сумніву найпотужнішою та найвпливовішою у світі. Привілейоване становище дозволяло халдеям провадити активну місіонерську діяльність. У цей час добре відомими були досягнення несторіанської традиції у різних частинах Азії: Китаї (у 16 ст. був віднайдений монумент, споруджений у 786 р. на честь торжества та утвердження тут християнства), Індії, Середній Азії, Аравії. Така об'єктивна азіатська орієнтованість Церкви зумовила те, що Халдейську Церкву стали називати Ассирійською Церквою Сходу.

Ось кілька найголовніших фактів, які свідчать про успіхи несторіан в Азії у середньовічній період:

- одне із монгольських племен повністю прийняло християнство і утворило несторіанську державу, яка проіснувала до 14 ст.;
- до початку 13 ст. під владою католикоса було близько 25 митрополій та до 150 єпископств.

Декларуючи ці цифри, треба чітко пам'ятати, що незважаючи на всю свою впливовість, несторіани ніколи не були більшістю у Персії. Значний і надзвичайно видимий занепад Ассирійській Церкві принесли монгольське завоювання і розгром халіфату. Полчища Тимура (Тамерлана) спричинились до повного розгрому усїєї культури, яка існувала у Середній Азії, включаючи і її християнські прояви. Під час цього набігу врятувалися тільки ті несторіани, які заздалегідь сховалися у неприступних стінах Курдистану.

Послабленню позицій Церкви сприяла поява паралельної католицької християнської спільноти, яку називають Халдейською Католицькою Церквою.

Від 16 ст. несторіани стали селитися у Сирії, Месопотамії, східній Туреччині, прийнявши турецьке громадянство.

У 15 ст. можна спостерігати перші спроби проведення унійних акцій серед несторіан. У цьому ж столітті із Римською Церквою об'єдналися кіпрські несторіани. У 16 ст. тим самим шляхом пішли несторіани Месопотамії. При давній традиції залишилися тільки несторіани, що зараз мешкають у Туреччині та Ірані (т. зв. Курдистан). Масові нищення християн постійно супроводжували несторіанську спільноту. Наприклад, у 1846 р. загинуло 6 тисяч несторіан. У цей час несторіани починають активно шукати зв'язків із іншими Церквами православної ойкумени:

- 1859 рік – неуспішні переговори між Ассирійською та Константинопольською Церквами про можливе об'єднання.
- 1861-1863рр. – прийнято звернення до російського уряду із проханням взяти несторіан під свою опіку.
- 1898р. – частина ассирійського клиру, що представляла 9 тис. несторіанського населення, була приєднана до Російської Православної Церкви.

Отже, до початку 20 ст. основним місцем проживання несторіан залишалася Туреччина. Ситуація суттєво змінилася під час Першої світової війни, коли турки почали підозрювати християн у симпатіях до британців – тодішніх ворогів Туреччини. Тоді під час масових репресій і навіть геноциду загинула майже третина всього несторіанського населення Туреччини. Решту масово залишали країну і поселялися у гірських районах Іраку. Життя там було відносно спокійним до 1933 р., коли закінчився мандат військ Англії на перебування у цій країні. Зіткнення між урядовими іракськими військами та загонами ассирійців досягли свого апогею. У цей час ассирійський патріярх Мар Симон був ув'язнений і висланий за кордон. Він емігрував у США і поселився у місті Сан-Франциско.

Скликаний у липні 1994 року в Австралії Священний Синод Ассирійської Церкви ухвалив декілька важливих рішень, що стосуються її життя. Єпископи заснували комісію по міжцерковних зв'язках і розвитку освіти на чолі з єпископом Бавай Соро для підготовки до богословського діалогу з іншими Церквами і реалізації програми релігійної освіти. Міжнародний богословський діалог між Ассирією і Католицькою Церквою супроводжувався покращенням відносин між Ассирійською Церквою Сходу і її католицьким двійником – Халдейською Католицькою Церквою. У листопаді 1996 року Мар Дінкха IV і халдейський патріарх Рафаїл I Бідавід зустрілися в Саутфілде, штат Мічіган і підписали „Спільну патріяршу заяву”, яка доручає обидвом Церквам налагодити взаємну роботу по возз'єднанню і закладає основу співпраці в таких пастирських питаннях як написання загального катехизису, відкриття семінарії в районі Чикаго-Детройта, збереження арамейської мови та інші загальні пастирські програми для парохій, епархій у всьому світі.

15 серпня 1997 року два патріярхи зустрілися в Розелле, штат Іллінойс, і прийняли „Спільну синодальну ухвалу, сприяючу з'єднанню”, яку підписали члени обидвох Священних Синодів. Були підтверджені області пастирської співпраці, згадані в „Спільній патріяршій заяві”, вказано, що ассирійці і халдеї повинні визнати законність обрядів кожної Церкви, встановлена ассиро-халдейська „Змішана комісія возз'єднання” і проголошено, що кожна із сторін визнає апостольське спадкоємство, таїнства і християнське свідоцтво іншої сторони. В ухвалі особливо виділені моменти, що викликають заклопотаність того або іншого учасника діалогу. Так, обидві Церкви хотіли б зберегти арамейську мову і культуру, але ассирійці наполягають на збереженні своєї незалежності і самоврядування, а халдеї – за повне єднання з Римом.

У середині 1997 року було оголошено, що Ассирійська Церква Сходу і Сирійська Православна Церква готові почати двосторонній богословський діалог. В ім'я покращення стосунків з Орієнтальними Православними Церквами, Священний Синод Ассирійської Церкви в 1997 році вирішив видалити з богослужбових текстів анатемі, направлені проти інших Церков.

Не дивлячись на те, що ассирійці визнають рішення тільки двох перших Вселенських Соборів, учасники недавніх екуменічних зустрічей, що проходили під егідою „Pro Oriente Foundation”, дійшли висновку, що, по суті, віра Ассирійської Церкви узгоджується з христологічним вченням Халкидонського Собору 451 року². Офіційно Церква користується термінологією, характерною для антиохійської школи богослов'я, згідно з якою в Христі – дві природи і дві „*qnota*” (це сирійське поняття не має грецького еквівалента і відноситься до конкретної природи, але не до особи); причому обидві „*qnota*” – в одній особі Христа. Проте, Синод єпископів зажадав, щоб їхню Церкву перестали називати несторіанською, оскільки у минулому ця назва використовувалася як образлива. На даний час ассирійці не мають літургійного спілкування з жодною іншою Церквою.

Літургія і обряд

Ассирійська Церква має власну літургійну практику, що базується на східносирійській традиції. Ця практика є відмінною від традиції західносирійської, яку розвиває Сирійська Яковитська Церква. У богослуженнях Ассирійської Церкви, які служаться переважно на сирійській мові, збереглися окремі елементи перського обряду, який у своїй цілісності вже втрачений.

Єрархія

Головний єпископ цієї області – Селевкії-Ктезифону – висвячувався в Антіохії. Але вже до кінця 2 ст. ці зв'язки обірвалися.

Біля 300 року єпископи вперше адміністративно об'єднані під управлінням католикоса – єпископа царської столиці персів Селевкії-Ктезифон. Пізніше він отримав додатковий титул патріярха.

Сильний конфлікт прикував загальну увагу до Ассирійської Церкви у середині 60-х рр., коли тодішній патріярх Мар Симон вирішив перейти на новий григоріянський календар. Але це була лише поверхова причина для конфлікту. Справжні дискусії і загальне схвилювання викликала особа тодішнього патріярха Мар Симона та традиційна практика обрання патріярхів. Традиції священства в Ассирійській Церкві розвивалися досить цікаво. Синоди цієї Церкви у 5 ст. вирішили, що для жодного священнослужителя не є обов'язковим стан целібату. З того часу десятки не тільки єпископів, але й патріярхи були одруженими. Так тривало до 6 ст., коли було прийняте рішення, що неодруженими обов'язково мають бути всі єпископи Церкви. Але священикам було дозволено одружуватися (навіть після свого висвячення).

Від 1450 р. всіх патріярхів обирали із членів однієї родини, в якій патріярша влада передавалася переважно спадково – від дядька до племінника. Така ситуація призводила до того, що багато патріярхів не відповідали своєму призначенню, часто їх висвячували у дуже молодому віці. Наприклад, Мар Симон був висвячений у патріярхи у 12-літньому віці. До того ж, ще з 30-х рр. він у вигнанні, у США. Отже, у той час виникла думка про обрання нового патріярха, який би більш повно та гідно представляв Церкву на батьківщині.

Цю позицію повністю підтримував Мар Тома – ассирійський митрополит в Індії, що у 1968 р. приїхав до Багдаду, висвятив трьох єпископів, які на своєму синоді обрали Мар Тому католикосом. Тобто, у Церкві утворилося двовладдя – два патріярхи: один в екзилі, а інший – тут, вдома. Патріярх Мар Тома помер у 1969 р. На його місце обрано у 1970 р. Мар Аддаї.

Двовладдя припинилося у 1973 р., коли закордонний патріярх Мар Симон, який жив у Каліфорнії, вирішив залишити патріярше крісло та одружився. Єпископи, які залишалися вірними Мар Симону, почали переговори про те, щоб він залишився на престолі. Але переговори були несподівано перервані через убивство Мар Симона у Каліфорнії. У 1976 р. обрано нового главу Ассирійської Церкви – єпископа Тегерану Мар Дінкха IV. Він за місце свого осідку обрав місто Мортон Гров (штат Іллінойс, США).

Після свого обрання цей патріярх чітко заявив, що перериває традицію династичного обрання патріярхів, через те що патріярхами ставали не завжди найкращі керманічі народу. У такий спосіб було усунено найголовнішу причину тих розходжень, які викликали розкол, що стався наприкінці 1960-х рр. На даний час обидві групи мають приблизно однакове число єпископів.

Сьогодні Ассирійська Церква об'єднує до 400 тис. вірних, що мешкають у Іраку, Ірані, Сирії, Лівані, Північній Америці (три єпархії – Сходу США і Заходу США – разом 15 парохії, а також Канади – три парохії), Австралії (чотири парохії), Індії. Офіційний титул глави Церкви – Католикос-Патріярх Церкви Сходу.

1 Термін „несторіани” вони ніколи не сприймали як властивий і прийнятний.

2 Проте, Церква Сходу, хоча і не була заснована Несторієм, почитає його, як і Теодора Мопсуестійського, святим. Рівночасно вона вважає єретиком, наприклад, св. Кирила Олександрійського. Останнє є не меншою перешкодою для літургійного спілкування православних з ассирійцями, ніж розбіжності в христології.

1. Андрій Юраш. Церкви східного християнства: історія і сучасність. Львівська Богословська Академія 2002.

2. Ronald Roberson, CSP. The Eastern Christian Churches . Edizioni “Orientalia Chrisnia” 1999, с. 193.

3. www.cired.org

Д. Накончний. Ассирійська Церква Сходу // Слово 4 (25) (2005) с. 17-19